

Чебан Ю. Ю., кандидат економічних наук, доцент кафедри обліку і оподаткування, Миколаївський національний аграрний університет, м. Миколаїв, Україна

ORCID ID: 0000-0002-8231-2918
e-mail: bomnau@ukr.net

Веретюк В. В., здобувач вищої освіти обліково-фінансового факультету, Миколаївський національний аграрний університет, м. Миколаїв, Україна

Яновська Г. О., здобувач вищої освіти обліково-фінансового факультету, Миколаївський національний аграрний університет, м. Миколаїв, Україна

Соціальні ризики аграрного підприємства: теоретичні аспекти

Анотація. У статті наведено визначення та складові поняття соціального ризику. Окреслено основні ознаки соціальних ризиків. Доповнено наведені ознаки запропонованими авторами ознаками, а саме: територіальність, гендерність та форма. Наведено визначення та зміст основної складової соціально-економічних відносин та соціальної політики, а саме поняття «соціальний захист населення». Визначено вплив соціальних ризиків на соціальний захист людей. Досліджено соціальний захист населення як особливий соціальний інститут. Наведено перелік організаційно-правових форм системи соціального захисту, що склалися у світовій практиці. Окреслено найбільш поширені види соціальних послуг та основні категорії населення, яким вони надаються. Зазначено склад основних соціальних ризиків: втрату працездатності (тимчасову або постійну); безробіття; втрату годувальника; зниження рівня доходів у зв'язку з народженням дітей; відсутність доходу на рівні прожиткового мінімуму з інших причин. Наголошено на ролі соціально-відповідальних підприємств у системі соціального захисту. Визначено, що витрати на управління соціальними ризиками доцільно розглядати не як додаткові витрати на соціальні потреби, а як інвестиції в головний фактор виробництва – людський капітал.

Ключові слова: соціальний ризик; соціальний захист, соціальна послуга, система, технологія, держава, людський капітал.

Cheban Yuliia, PhD (Economics), Department of Accounting and Taxation, Mykolayiv National Agrarian University, Mykolayiv, Ukraine

Veretyk Viktoria, applicant for higher education of the Accounting and Finance Department, Mykolayiv National Agrarian University, Mykolayiv, Ukraine

Yanovska Anna, applicant for higher education of the Accounting and Finance Department, Mykolayiv National Agrarian University, Mykolayiv, Ukraine

Social Risks of the Agricultural Enterprise: Theoretical Aspects

Abstract. Introduction. The article defines and constitutes the notions of social risk. Under social risk, as a rule, we understand the manifestation of unfavorable consequences for the process of normal reproduction of the workforce in case of certain incidental events occurrence. Social risks form the interaction of four changes (demographic situation, labor market, level of well-being, social relationships) or types (economic, physiological, industrial, demographic). The main features of social risks are outlined - universality, inevitability, responsibility, scale. The following features are supplemented by the features proposed by the authors, namely, territoriality, gender and form.

Results. The definition and content of the main component of socio-economic relations and social policy, namely the concept of "social protection of the population", is given. Under social protection, as a rule, they understand the state's policy of providing socio-economic rights and guarantees to a person, regardless of place residence, nationality, gender, age, etc. The influence of social risks on social protection of people is defined. Social protection of the population as a special social institute is researched. The list of organizational and legal forms in which social protection of the population is carried out, and the main directions of organizational and legal forms of the social protection system, which are developed in world practice. The most widespread kinds of social services and the main categories of the population to which they are provided are outlined.

Conclusions. The composition of the main social risks is mentioned: disability (temporary or permanent); unemployment; loss of breadwinner; Reducing incomes due to the birth of children; lack of income at the subsistence level for other reasons. The role of socially responsible enterprises in the system of social protection is emphasized. It has been

determined that social risk management costs should not be considered as additional costs for social needs, but as an investment in the main factor of production, human capital.

Keywords: social risk, social protection, social service, system, technology, state, human capital.

JEL Classification: A13; I38; M14.

Постановка проблеми. Сучасні соціально-економічні відносини як результат трансформаційних процесів на сільських територіях вимагають дослідження низки соціальних ризиків діяльності аграрних підприємств та життєдіяльності працівників аграрних підприємств, а також жителів сільських територій. До основних таких ризиків відносять низькі соціальні видатки держави, дефіцит відтворення людського капіталу тощо. У такому контексті є необхідність вивчення факторів та рівня зменшення впливу соціальних ризиків з боку держави та підприємства-роботодавця. Зазначені соціально-економічні питання, підсилюючись особливостями системи й технології соціального захисту працівників аграрного сектору, набувають вагомого значення у сучасних умовах господарювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання соціального захисту, надання соціальних послуг, документального їх оформлення є одним з напрямів наукового дослідження значного кола науковців. Зокрема Н. Борецької, М. Дубініної, Т. Лункіної, М. Папієва, Н. Сіренко та багатьох інших. Питання вивчення природи та змісту соціальних ризиків досліджені Н. Надрагою, О. Прийменко, С. Синчук, Н. Топішко та іншими. Разом з тим, мають місце питання, які потребують подальшого дослідження й удосконалення. Так, зокрема, постає необхідність у вивченні соціальних ризиків в аграрному секторі, що має свої характерні особливості та фактори зменшення їх впливу.

Формулювання цілей дослідження. Метою статті є визначення основних особливостей, характерних ознак та складових соціальних ризиків діяльності аграрних підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Під соціальним ризиком, як правило, розуміють прояв несприятливих наслідків для процесу нормального відтворення робочої сили у разі настання певних випадкових подій. Соціальні ризики утворюють взаємодію чотирьох змін (демографічна ситуація, ринок праці, рівень добробуту, соціальні взаємозв'язки) або видів (економічні, фізіологічні, виробничі, демографічні), які за умови аграрного господарювання мають більш значний вплив на показники діяльності й життєдіяльності, та потребують врахування більшої кількості факторів для нівелювання такого впливу, ніж в інших сферах та на інших територіях, що викликано специфікою діяльності аграрних підприємств. До того ж, соціальні ризики є традиційними та нетрадиційними, що також впливає на їх значення та роль у сучасних соціально-

економічних відносинах та соціально-економічних інтересах аграрних підприємств.

Серед основних ознак соціальних ризиків виділяють:

– загальність – певна ситуація, через яку погіршується стан або умови, що впливають на всіх членів суспільства. Наприклад, економічна криза;

– неминучість – проблема, якої повною мірою уникнути неможливо, та виникає необхідність зробити наслідки мінімальними. Наприклад, екологічна або природно-стихийна криза;

– відповідальність – має бути окреслена щодо всіх можливих суб'єктів – від держави до підприємства;

– масштабність – ситуація, за якої бездіяльність по прямому впливу зменшення соціальних ризиків та збільшення його у масштабах, викликає виникнення соціальної, політичної, та інших видів нестабільності [4, с.125; 5, с.72; 9, с.56].

До перерахованих вище загальноприйнятих ознак соціальних ризиків ми пропонуємо додати наступні ознаки:

– територіальність – проблема, яка виникає на певній території, і потребує вирішення саме на цій території силами соціального захисту держави та суб'єктів господарювання. Наприклад, підвищення тарифів;

– гендерність – проблема, яка має вірогідність охопити лише певне населення, наприклад, вагітних жінок або жінок, які мають дітей віком до трьох років;

– форма – ризик, у результаті якого виникає матеріальна незабезпеченість, соціальна незахищеність, небезпека життя, небезпека залишитись без освіти тощо.

Сучасні соціально-економічні відносини та соціальна політика мають невід'ємну складову, яка в сьогоденних умовах набуває вагомого значення, – соціальний захист населення. Під соціальним захистом, як правило, розуміють політику держави щодо забезпечення соціально-економічних прав і гарантій людині, незалежно від місця її проживання, національності, статі, віку тощо.

Іноді поняття соціального захисту обмежують виключно соціальною допомогою держави непрацездатним особам та іншим соціально незахищеним категоріям суспільства, які не можуть самостійно забезпечити себе необхідними умовами життя. Водночас, практично кожна людина постійно відчуває вплив певних ризиків, а також негативний вплив середовища, природи, несприятливих ситуацій тощо. Серед них є такі, що неминуче настають для кожного у межах фізіологічних закономірностей: старість, хвороба та інші. Поряд із фізіологічними

мають місце і соціальні чинники: втрата робочого місця, відсутність можливостей для отримання необхідної (бажаної) освіти чи кваліфікації, злочинність, широка диференціація щодо розподілу отримуваних доходів тощо [2, с.89; 6, с.9].

Іншими словами, соціальний захист має бути саме для того, щоб кожна людина могла або уникнути ризиків, які можуть призвести до втрати мінімальних умов для нормального життя в умовах сучасних мінімальних людських потреб, або розраховувати за умови факту настання таких ризиків на підтримку з боку держави та (або) роботодавця.

Саме тому одним із соціальних завдань держави є забезпечення роботи механізму нейтралізації, пом'якшення, усунення перерахованих ризиків і несприятливих впливів.

Якщо враховувати більш широке тлумачення поняття соціального захисту, то він має міститися практично у всіх конституційних правах і свободах особистості – від права на майно і свободу вибору професії до особистої недоторканності та екологічної безпеки. Тому, під час дослідження соціально-економічних інтересів, зазвичай використовують вужче тлумачення соціального захисту як відповідної політики держави щодо забезпечення прав і гарантій рівня життя, зокрема право на мінімальну заробітну плату, на працю і відпочинок, на пенсійне забезпечення, на соціальне забезпечення через хворобу та через втрату годувальника, соціальне забезпечення для можливості народження і виховання дітей, на захист від безробіття, охорону здоров'я, освіти, житло тощо.

Більшість соціальних ризиків суттєво впливають на соціальний захист людей. Ці ризики практично не підлягають прогнозуванню, що підтверджено двома складовими – вірогідність настання події та обсяг нанесення шкоди.

Для зменшення або нівелювання впливу таких ризиків, необхідно розуміти їх природу, джерела, інтенсивність пливу, запобігання наслідків та інші кількісні та якісні характеристики. Цікавим та складним питанням для дослідження у контексті вивчення соціальних ризиків є поняття межі ризику як межі між допустимим рівнем ризику на основі мінімальних соціальних стандартів та рівнем абсолютної безпеки. Саме тут величезна роль приділяється впливу аграрних підприємств як роботодавців та основних суб'єктів, які здійснюють соціальну діяльність на сільській території.

Система соціального захисту населення є особливим соціальним інститутом, який на сьогодні перебуває в процесі свого розвитку. Сучасні умови господарювання мають у підґрунті здійснення соціального захисту населення та працівників не лише на рівні держави, а й на рівні підприємств та громад.

У межах системи соціального захисту за умови настання окреслених законодавством несприятливих подій громадянам надається допомога

компенсаційного характеру у грошовій і натуральній формах, а також у формі різного роду послуг. Крім того, системи соціального захисту здійснюють заходи профілактичного характеру, спрямовані на запобігання несприятливих подій.

Соціальний захист здійснюється у різних організаційно-правових формах, зокрема таких, як соціальна індивідуальна відповідальність роботодавців, соціальне страхування, соціальна допомога, державне соціальне забезпечення тощо. Використання тих чи інших організаційно-правових форм соціального захисту може мати різні соціальні й економічні наслідки, які необхідно враховувати під час прийняття управлінських рішень.

Водночас, соціальний захист, як самостійний соціальний інститут, характеризується специфічними особливостями, що пов'язані з технологіями надання послуг. Наприклад, технологія надання пенсій суттєво відрізняється від технології надання медичної допомоги, реабілітаційних технологій або технологій забезпечення безробітних громадян.

Шлях цілої низки реформ у пенсійному забезпеченні, медичній сфері, наданні субсидій, соціальної допомоги держави та розвитку соціальної відповідальності підприємств на сьогодні характеризується значними невідповідностями у законодавстві та складнощами у процесі виникнення підстав для соціального захисту, оформлення факту виникнення підстави, отримання соціальної допомоги, підтвердженням тощо.

Інститут соціального захисту кожної країни характеризується сукупністю охоплених ним видів соціального захисту, соціально-правових форм та технологій. Основними напрямками організаційно-правових форм системи соціального захисту, що склалися у світовій практиці, виділяють: індексацію доходів населення; встановлення мінімальної заробітної плати та прожиткового мінімуму; встановлення мінімальних витрат на освіту, охорону здоров'я, житло, соціальне обслуговування непрацездатного населення тощо; надання пільг (знижок і субсидій) окремим групам населення; встановлення дотацій до цін, державне регулювання споживчих цін; норми прямої дії соціально-трудового законодавства (приймання на роботу та звільнення, режим робочого часу, оплати праці тощо); безпосереднє державне забезпечення непрацездатних осіб; обов'язкове соціальне страхування; соціальне забезпечення і соціальна допомога [2, с.212; 3, с. 102; 11, с.24; 12; 13, с. 157-164; 14, с. 666-706].

Можемо зауважити, що з перерахованих вище світових прикладів соціального захисту, до того ж це далеко не всі, переважна більшість має практику використання в нашій державі, але у контексті доволі значної складності процесу та технології його надання й отримання.

Ми зазначали вище про досвід надання соціальних послуг як складових соціального захисту населення. Отже, у межах світової системи соціального обслуговування найбільш поширеними є такі види соціальних послуг: соціально-медичні, психолого-педагогічні, соціально-правові, соціально-побутові, соціально-консультативні, сукупність гарантованих послуг, соціальна адаптація громадян з асоціальною поведінкою, реабілітація інвалідів тощо.

Як правило, соціальне обслуговування надається таким категоріям населення: громадянам похилого віку; інвалідам; дітям-інвалідам; дітям-сиротам та дітям, які залишилися без піклування батьків; родинам, що складаються з осіб похилого віку та інвалідів; багатодітним і неповним родинам; родинам, які мають дітей-інвалідів; малозабезпеченим родинам з дітьми; громадянам без певного місця проживання; вимушеним переселенцям. В Україні останнім часом до категорії такого населення включають також учасників АТО та членів їх родин.

Висновки. Соціальна спрямованість політики держави не може бути виключно соціальним або політичним явищем, оскільки є повністю економічно виправданою стратегією розвитку суспільства. На зазначеному рівні та мікроекономічному рівні відбувається розуміння ролі людини як головної ланки будь-якого господарюючого суб'єкта. Саме тому особливого значення набувають підвищення продуктивності праці, розвиток людського капіталу, ефективність організації виробництва.

Досліджене поняття соціального ризику є вірогідністю прояву несприятливих наслідків для процесу нормального відтворення робочої сили у разі

настання певних випадкових подій. До основних соціальних ризиків, як правило, відносять: втрату працездатності (тимчасову або постійну); безробіття; втрату годувальника; зниження рівня доходів у зв'язку з народженням дітей; відсутність доходу на рівні прожиткового мінімуму з інших причин.

Отже, сформована система державного соціального захисту, як система управління соціальними ризиками, і спрямована на встановлення мінімальних гарантій в суспільстві, не може і не повинна у повному обсязі вирішувати завдання з ефективної організації праці на підприємстві. Водночас, на рівні підприємства може мати місце компенсація працівникам витрат за умови настання несприятливих подій. Соціально-відповідальні підприємства сприймають це як можливість мотиваційних заходів задля підвищення ефективності виробництва.

Усвідомлення витрат на управління соціальними ризиками на всіх рівнях економіки як фактора досягнення конкурентної переваги можливий тоді, коли буде встановлено кількісне і якісне співвідношення між зміною соціальних показників (таких як показник травматизму, захворюваності, плинності кадрів тощо) на підприємстві, що впливають на сукупність непрямих витрат, і витратами на управління соціальними ризиками. В цьому випадку можна буде розглядати витрати на управління соціальними ризиками не як додаткові витрати на соціальні потреби, а як інвестиції в головний фактор виробництва – людський капітал.

Література:

1. Безтелесна Л. Ефективність управління соціальними ризиками найманих працівників / Л. Безтелесна, С. Мартинюк // Україна: аспекти праці. – 2007. – № 6. – С. 17-24.
2. Борецька Н. П. Соціальний захист населення на сучасному етапі: стан і проблеми. – Донецьк : Янтра, 2001. – 351 с.
3. Людський розвиток в Україні: мінімізація соціальних ризиків: колективна монографія / за ред. Е. М. Лібанової. – Київ : Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України ; Держкомстат України, 2010. – 496 с.
4. Надрага В. І. Соціальні ризики: сутність, аналіз, можливості впливу : монографія / НАН України, Ін-т демографії та соц. дослідж. ім. М. В. Птухи. – Київ : Сердюк В. Л., 2015. – 329 с.
5. Надрага В. І. Оцінка соціальних ризиків: проблеми вибору методології та інструментарію / В. І. Надрага // Фінанси України. – 2013. – С. 70-77.
6. Папів М. Ю. Соціальний захист населення в умовах фінансово-економічної кризи в Україні / М. Ю. Папів // Україна: аспекти праці. – 2009. – № 2. – С. 7-13.
7. Топішко Н. П. Соціальні ризики як чинник регулювання системи соціального захисту населення / Н. П. Топішко // Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: зб. наук. праць. Серія «Економіка». – 2009. – Вип. 11. – С. 401-411.
8. Приймєнко О. С. Соціальні ризики в солідарній пенсійній системі України / О. С. Приймєнко // Науковий вісник Херсонського державного університету. – Вип. 4. – Т. 1. – 2014. – С. 224-227.
9. Синчук С. М. Теорія соціального ризику за правом соціального забезпечення / С. М. Синчук // Право України. – 2003. – № 3. – С. 55-59.
10. Скуратівський В. Соціальна політика / В. Скуратівський, О. Палій, Е. Лібанова. – К. : Вид-во УАДУ, 2007. – 360 с.
11. Сташків Б. І. Поняття права соціального забезпечення / Б. І. Сташків // Право України. – 2000. – № 5. – С. 24-26.
12. Scholderer, J. and Veflen, N. (2018). "Social norms and risk communication", Trends in Food Science & Technology. Retrieved from <https://doi.org/10.1016/j.tifs.2018.08.002> (Accessed 01 November 2018).
13. Sirenko, N. Baryshevskaya, I. Poltorak, A. and Shyshpanova, N. (2018). "State and tendencies of intergovernmental regulation in Ukraine in conditions of fiscal decentralization", Financial and credit activity: problems of theory and practice, 2, no. 25 (2018), pp.157-164. DOI: <https://doi.org/10.18371/fcaptive.v2i25.136489> (Accessed 01 November 2018).

14. Fleurbaey, M. and Zuber, S. (2017). "Fair management of social risk", *Journal of Economic Theory*, 169, 666-706. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jet.2017.03.009> (Accessed 01 November 2018).

References:

1. Beztelesna, L. & Martynjuk, S. (2007). Effectiveness of management of social risks of employees, *Ukraina: aspekty praci*, 6, 17-24 [in Ukrainian].
2. Borecjka, N. P. (2001). *Socialjnyj zakhyst naselennja na suchasnomu etapi: stan i problemy* [Social protection of the population at the present stage: state and problems]. Donecjk: Jantra [in Ukrainian].
3. Libanova, E. M. (2010). *Ljudsjkyj rozvytok v Ukraini: minimizacija socialjnykh ryzykiv* [Human Development in Ukraine: Minimizing Social Risks]. Kyiv: In-t demografiji ta socialjnykh doslidzhenj im. M. V. Ptukhy NAN Ukrainy [in Ukrainian].
4. Nadraga, V. I. (2015). *Socialjni ryzyky: sutnistj, analiz, mozhlivosti vplyvu* [Social risks: essence, analysis, possibility of influence]. Kyiv: Serdjuk V. L. [in Ukrainian].
5. Nadragha, V. I. (2013). Assessment of social risks: problems of methodology and tools selection. *Finansy Ukrainy*, 12, 70-77 [in Ukrainian].
6. Papijev, M. Ju. (2009). Social protection of the population in the context of the financial and economic crisis in Ukraine. *Ukraina: aspekty praci*, 2, 7-13 [in Ukrainian].
7. Topishko, N. P. (2009). Social risks as a factor in the regulation of the social protection system of the population. *Naukovi zapysky Nacionaljnogho universytetu «Ostrozjka akademija»*, 11, 401-411 [in Ukrainian].
8. Pryjmenko, O. S. (2014). Social Risks in the Solidarity Pension System of Ukraine. *Naukovyj visnyk Khersonsjkogho derzhavnogho universytetu*, 4(1), 224-227 [in Ukrainian].
9. Synchuk, S. M. (2003). The theory of social risk for the right of social security, *Pravo Ukrainy*, 3, 55-59 [in Ukrainian].
10. Skurativsjkyj, V., Palij, O. & Libanova, E. (2007). *Socialjna polityka* [Social policy], Kyiv: Vyd-vo UADU [in Ukrainian].
11. Stashkiv, B. I. (2000). The concept of social security. *Pravo Ukrainy*, 5, 24-26 [in Ukrainian].
12. Scholderer, J. & Veflen, N. (2018). Social norms and risk communication. *Trends in Food Science & Technology*. Retrieved from <https://doi.org/10.1016/j.tifs.2018.08.002>.
13. Sirenko, N., Baryshevskaya, I., Poltorak, A. & Shyshpanova, N. (2018). State and tendencies of intergovernmental regulation in Ukraine in conditions of fiscal decentralization. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*, 2, no. 25 (2018), pp.157-164. DOI: <https://doi.org/10.18371/fcaptp.v2i25.136489>.
14. Fleurbaey, M. and Zuber, S. (2017). Fair management of social risk, *Journal of Economic Theory*, 169, 666-706. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jet.2017.03.009>.

Ця робота ліцензована Creative Commons Attribution 4.0 International License